

## Népeségügyelet — 1974

A világkonferenciák korát éljük. Emberi jogok, Teherán, 1968. Környezetvédelem, Stockholm, 1972. Népesedés, Bukarest, 1974. augusztus. Élelmezés, Róma, 1974. november. Mind szédületesebb az iram, amellyel az emberiség az együttes cselekvés lehetőségeit keresi. Ha sürget az idő, miért ez a ráérős elaprózása a világszintű tennivalóknak? Nem lehetne egyszerre, egy kalap alatt mindent eldönteni? És véglegesen?

Csak hogy a világkonferenciák kortársaiként is lehetünk rövidlátók. Sokan máig is azt hiszik, hogy a környezetvédelmi világrétekezet nyilván a környezetvédelemmel, a népesedési világkonferencia pedig nyilván a népesedéssel foglalkozott. Ez az optikai csalódás nem minden haszon nélkül való: egyrészt a világ koncentrált figyelmébe ajánlja az illető kérdést, másrészt hiányérzetet kelt. Íme, egy újabb terület, amelyet a tudomány még nem tárt fel eléggé, s ahol a problémák megoldásához nemzetközi összefogásra volna szükség.

A valóság azonban az, hogy nincs új világprobléma — ezeken az elsődleges politikai jellegű világkonferenciákon csak a diszciplináris súlypontot tolják mindig odább. A tudósok még megengedhetik maguknak, hogy egyetlen szakmai kérdésről Bukarestben. Nem lenne túlságosan nehéz dolga annak, aki a küszöbön álló (szintén kormány szintű!) élelmezési világkonferencia főbb vitaterületeit próbálná „előrejelezni”: népeségrobbanás, környezetszennyeződés, élelmiszerhiány, energiaforrások, gazdasági egyenlőtlenségek. A stockholmi és bukaresti tendenciák meghosszabbításában szinte biztosra vehető, hogy Rómában végképp lehetetlen lesz a kérdések egysíkú, csak technikai megközelítése. Még inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a problémák rendszerében az „egyenlőtlenség-robbanás” (Mircea Malița megfogalmazása) foglalja el a központi helyet. A bukaresti népesedési világkonferencia eredményeinek hatása Rómán is túlgűrűzhet. Valószínűleg felerősödik az államok közti kapcsolatok új alapokra való helyezésének az az igénye, amelyet a Románia előterjesztette *Egy igazabb világért* című dokumentum tartalmaz.

Nem különálló kérdésekről van tehát szó, hanem egy és oszthatatlan világproblémáról, amelynek egyik eleméhez sem lehet úgy hozzáülni, hogy ez ne idézzen elő változást a rendszer egészében. Ezért szorult háttérbe Bukarestben az az álláspont, amely a demográfiai problémát elsősorban technikai kérdésként fogta fel, következképp egyenlőségjelet tett a népesedéspolitika és a születésszabályozás közé. „Ha valamely probléma a technikai megoldásával együtt merül fel, akkor az többé nem elsődlegesen technikai probléma” — írja tanulmányában Hasan Ozbekhan (*Társadalmi tervezés és szociológia*, 1973).

A demográfusok szemléletváltozására jellemző, hogy felismerték: a népesedési kérdés súlypontja a demográfián kívül van, csak demográfiai módszerekkel bármiféle megoldás elképzelhetetlen. Fontos felismerés az is, hogy a demográfiai kérdés rendszeréről nyert ismeret tulajdonképpen maga is része a rendszer dinamikájának. Ezek a felismerések persze nem szüntetik meg az információs paradoxont. Sorsdöntő helyzetben lehetlenné válik, hogy a helyzet teljes ismeretében cselekedjünk. Nincs univerzális megoldás, mégis össze kell hangolni a különböző országok népesedéspolitikáját. Akkor is, ha 148 megkérdezett országból 85 megfélelőnek tartja a népeségnövekedés ütemét, 42 túlzottnak és csak 21 elégtelennek. A pronatalista és antinatalista népesedéspolitikák ellentéte csak látszólag kibékíthetetlen, mindkét pólus a népesedési magatartást próbálja meg közelebb hozni a társadalom igényeihez. Meglepő, hogy számszerű megközelítés esetén az optimális növekedés együttthatója alig különbözik a látszólag oly eltérő nézetek felfogásában. Mindkét politika ugyanarra törekszik, csak más-más oldalról.

A népesedéspolitikusok szemléletváltozására jellemző, hogy egy globális népesedési stratégia érdekében (a konferencia ezt a félreértések elkerülése végett, a „globális” szó kétértelműségét kiküszöbölendő, a világ népesedési akciótervének nevezi) egyenesen egy világszervezet (ENSZ) segítségét veszik igénybe. A nemzetközi döntéshozatal hagyományos eszköze, a diplomáciai tárgyalássorozat csak a „legkisebb közös nevező” elérésére alkalmas. A világszervezet megléte nemcsak

magasabb szintű kompromisszum elérését teszi lehetővé, hanem a „kölcsonös érdekek növelését” is, melynek során egyik tagállamnak sem kell a cél megvalósításáért áldozatot hoznia, mert kölcsönösen újraértékelhetik ütköző érdekeiket.

A bukaresti világkonferencia főleg a demográfiai tudathasadás áthidalásában lépett előre. A népességgrobbanással küszködő országok nagyobb megértéssel fogadták a Romániához hasonló európai országok gondjait: a népességsökkenés és az előregedés fenyegető árnyával szembeszegülő aktív népesedéspolitikai célkitűzéseket; a fejlett ipari országok képviselői pedig elismerték bizonyos helyzetekben a születésszabályozás, az állami családtervezési programok célszerűségét. A termékenységi magatartás „modernizálódását” most már innen, Európából nézve sem úgy képzeljük el, hogy saját európai (vagy délkelet-európai) múltunkból szűrjük le a „modernség” ismérveit, hogy aztán számon kérjük az indiai „járdalakótól”, miért nem tudja belátni, hogy három gyermeket szülni ésszerűbb, mint hetet. Az élet minőségi elemeinek hangsúlyozása nem takarhatja el azt a tényt, hogy a fejlődő országoknak nem elsősorban segélyprogramokra van szükségük, hanem méltányos gazdasági kapcsolatokra. Az új gazdasági rend lényegét valaki egy kínai közmondással világította meg: „Az éhezőnek ne egy halat ajándékozz, hanem engedd őt is halászni.”

Stockholmhoz képest észrevehetően háttérbe szorultak a neomalthusiánus és antimalthusiánus nézetek egyik ütközőpontját képező, a növekedés hatáiról, illetve a zérus-növekedésről szóló elméletek. Marginális témának számított a családtervezés és a szexualitás kérdése is.

A konferencia jellegénél fogva végül is inkább csak begyűjtötte mindazokat a tudományos eredményeket, amelyek a konferenciát előkészítő demográfiai kutatások nyomán születtek. Kifejezetten újat a modern népesedéspolitika alapelveinek megfogalmazásában hozott.

Világossá vált, hogy a derű- vagy borúlátás hamis végleteibe csúszva mindkét fél ugyanazokból a tényekből merít érveket. Illetve inkább a becslés és előrebecslés módszertani gyengeségeit kihasználva húzza szét az értelmezési lehetőségek mezőnyét. A prognózis-módszerek nagykorúsodását szolgálhatja a demográfiai statisztika integrálódása a társadalomstatistikába, a népesedési és társadalmi mutatók egységes rendszere. Újabb módszertani felismerésnek számít, hogy egy ország népességszámának előrejelzésekor számolni kell a különböző vidékek és etnikumok „demográfiai tehetetlenségével” (azaz népesedési hagyományával).

Hiányzanak a nagy, átfogó demográfiai elméletek, amelyek felfednék mi a népességgrobbanás oka a XIX. századi Európában, és mi a harmadik világban ma. Nem kapunk árnyalt elméleti magyarázatot arra, miért más a termékenységsökkenés oka Nyugat- és Kelet-Európában. A népesedési magatartás interdiszciplináris vizsgálatában új eredményekkel kecsegtet azonban az aspirációkra és az életmódra vonatkozó szociológiai elméletek felhasználása. Számunkra különösen tanulságos az a hipotézis, mely a születési arányszám csökkenését nem a termékenységi magatartás megváltozásával magyarázza, hanem a megnövekedett aspirációkkal. A modernizálódás a népesedési magatartás terén sem fordulhat szembe a hagyományokkal. Az egyke demográfiai ideálként sem hagyomány, inkább hagyományos küzdelem egy már kítűzött, de még el nem ért életformáért.

A modern népesedéspolitika alapvető jegye az, hogy humánus. Csakis egyénes fejlesztési stratégia részeként képzelhető el: a társadalompolitika alrendszereként. Minden népesedéspolitika alapegysége a különböző országok szuverén törvényeihez alkalmazkodó, az emberi jogok szellemében szabadon döntő család. Népesedéspolitikai céljait minden állam expliciten is kifejti. Eszközei: a jogi szabályozás, a gazdasági ösztönzés és a tudatformálás. Eszközei közül a jogszabályozás mindinkább háttérbe szorul, a megszorító jellegű intézkedések másodlagossá válnak (Ion Marinescu: *Política demografică în cadrul strategiei unice a dezvoltării*. Revista economică, 1974. 11.). A népesedéspolitika ellentmondásba kerülhet a társadalom- és gazdaságpolitika más elemeivel. A nők munkahelyi és közéleti honfoglalása, iskolai végzettségük emelkedő tendenciája a termékenység csökkenése irányába hat. Sürgősen tanulmányozni kell az ilyen típusú ellentmondások feloldásának lehetőségeit, javasolja Vladimir Trebici *Statutul social al femeii* című cikkében (*Vittorul social*, 1974. 3.).

A népességügyelet — előrelépés a planetáris gondolkodásmódnak nevezett rendszerszemlélet felé. Persze, lépéskényszer is egyben. Ez a nemzetközi jelzőrendszer és felelősségrendszer, mely a környezetvédelmi világkonferencián köveztelt *Föld-ügyelet* (Earthwatch) szerves része lehetne, rosszul működne azonban, ha csak bolygónk összklakosságának globális növekedési ütemére volna érzékeny. Normális működésének alapfeltétele a decentralizáltság: egyén, család, ország és világ aspirációinak egyeztetése és tiszteletben tartása.